

Naslov članka/Article:

FRANC JOŽEF – IZ TRADICIJE DO MODERNE
FRANZ JOSEPH – FROM TRADITION TO MODERNITY

Avtor/Author:

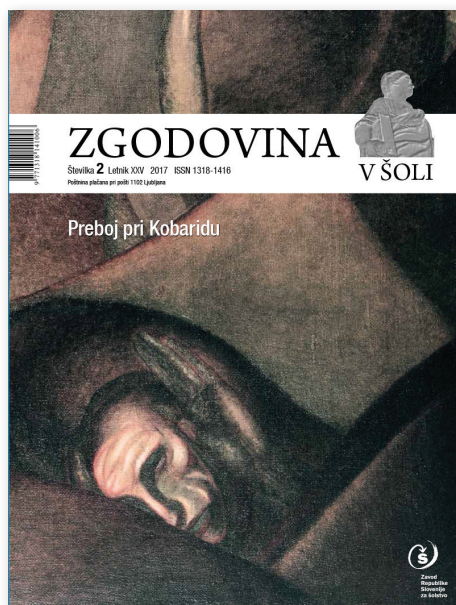
Gregor Antoličič

DOI:

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Zgodovina v šoli št. 2/2017, letnik 25

ISSN 1318-1416

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2017

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/zgodovina-v-soli/>

Gregor Antoličič

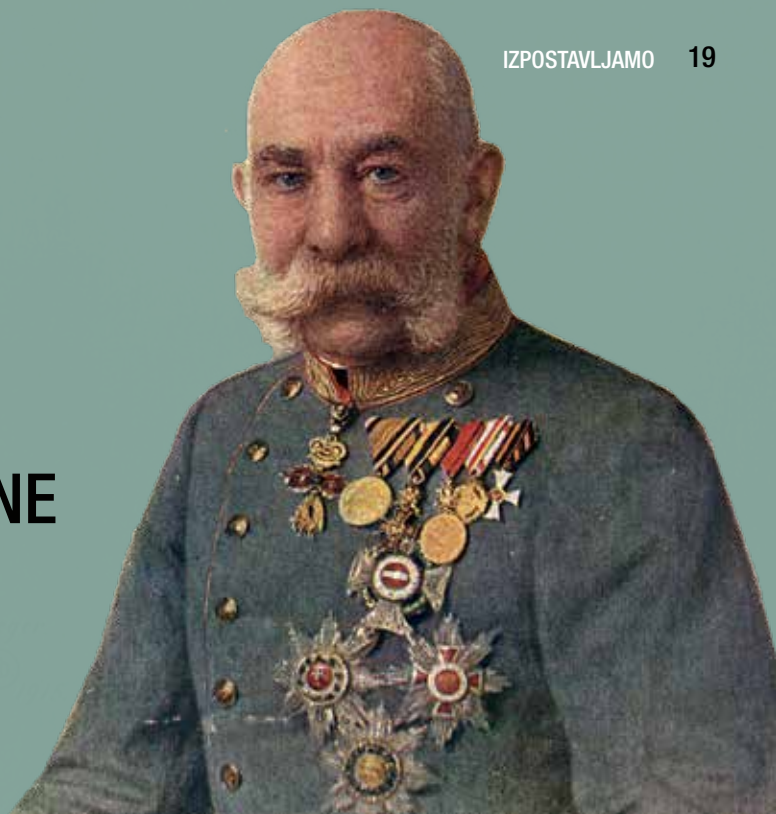
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

FRANC JOŽEF – IZ TRADICIJE DO MODERNE

Gregor Antoličič

Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU

FRANZ JOSEPH – FROM TRADITION TO MODERNITY

POVZETEK

Življenje in delo cesarja Franca Jožefa je bilo polno vzponov in padcev. Iz mnogih biografij o njem lahko razberemo ključne poteze njegovega življenja in vzroke za nekatere njegove odločitve. Toda širši krog ljudi bolj kot cesarjeve politične in vojaške odločitve zanima njegovo zasebno življenje. Temu se pogosto priključujejo vprašanja, kaj bi se zgodilo, če bi ... itd. Seveda takšna vprašanja ne morejo biti temelj znanstvenih raziskav, lahko pa na njih poskušamo na znanstveni način, torej z upoštevanjem referenčne literature in virov, odgovoriti. Tako se pogosto pojavlja vprašanje ovrednotenja cesarja kot pozitivne ali negativne zgodovinske osebnosti. Glede na vse vidike njegovega življenja, predvsem pa glede na dožemanje ljudi bi ga lahko bolj kot med negativne šteli k pozitivnim zgodovinskim osebnostim. K temu je pripomogla predvsem njegova zgodovinska podoba, ki se je vtisnila v kolektivni spomin ljudi. Tako se verjetno večini ljudi ob besedah Franc Jožef v spomin priključuje podoba osivelega starca z globokimi modrimi očmi, ki marsikoga spominja na prijaznega dedka. Če k temu dodamo še njegovo soprogo Sisi, dobimo do neke mere kulturni cesarski par, ki nas ob obiskih Dunaja obkroža z vseh strani.

Ključne besede: Franc Jožef, cesar, Avstro-Ogrska, Sisi, kult

ABSTRACT

The life and work of Emperor Franz Joseph was full of ups and downs. The key features of his life and the reasons behind some of his decisions can be gathered from the many biographies on the emperor. Yet the interest among the broader population is not so much an interest in the emperor's political and military decisions, but in his private life. This is often accompanied by questions like: »What would have happened if?«, etc. Of course such questions cannot serve as a foundation for scientific research, but one can attempt to answer them in a scientific way, namely by considering the reference literature and sources. Thus the question often arises as to how to evaluate the emperor – as a positive or negative historical figure? Considering all the aspects of his life, especially how people perceived him, the emperor could be considered more of a positive than negative historical figure. This is mostly the result of the emperor's historical image, which has been imprinted on the collective memory of the people. Hence when most people hear the name Franz Joseph they recall the image of a grey old man with deep blue eyes, who reminds many people of a kind grandfather. If we add his wife Sisi to this, we get a sort of cult imperial couple, who surrounds us on all sides when visiting Vienna.

Keywords: Franz Joseph, emperor, Austria-Hungary, Sisi, cult

UVOD

Namen pričujočega članka je, znotraj prikaza glavnih etap življenja in dela Franca Jožefa poiskati odgovore na nekatera manj strokovna, vendar v širši javnosti razširjena vprašanja o našem nekdanjem cesarju. Navdih za pričujoči članek je avtor črpal predvsem iz izkušenj, pridobljenih ob predstavitvah knjige *Franc Jožef*, ki je izšla pri Cankarjevi založbi novembra 2016. Na predstavitvah so poslušalci namreč pogosto postavljali vprašanja, na katera je težko najti konkretne odgovore v različnih znanstvenih delih. Na vprašanja glede pozitivne ali negativne ocene cesarja kot tudi na vprašanja, ki spadajo v t. i. *if history*, to je, kaj bi bilo, če bi bilo, je na čisto strokovni podlagi pogosto težko odgovoriti. Vendar so takšna vprašanja v širši javnosti izjemno pogosta in je včasih vseeno dobro, da poizkušamo na njih vsaj delno odgovoriti oz. jih ovrednotiti.

MODERNO DOJEMANJE FRANCA JOŽEFA

Cesar Franc Jožef se je na prestol starodavne monarhije zavihtel sredi revolucionarnega leta 1848. Prihod na prestol mu je omogočila abdikacija strica Ferdinanda I., ki je bil tako telesno kot tudi umsko slabega zdravja. Ker je revolucija na Dunaju cesarsko družino prisilila k umiku v Olomuc, Franc Jožef ni bil deležen slovesnega kronanja v glavnem mestu monarhije, ampak nekoliko manjšega slavlja v knezoškofovski rezidenci v Olomucu. Ob kronanju za cesarja 2. decembra 1848 si je tedaj komaj 18 let star Franc Jožef za svoje vladarsko geslo izbral izrek *Viribus Unitis* (S skupnimi močmi). Cesarsko geslo bi naj bilo vodilo, pod okriljem katerega je vsakokratni vladar postavil svojo vladavino. Iz gesla Franca Jožefa bi tako lahko sklepali, da je svojo vladavino zaznamoval z duhom složnega delovanja. Vendar se pri tem pojavlja vprašanje, na kaj se nanaša to složno delovanje? Glede na to, da se je cesar smatral za varuha narodov, je bilo znotraj sloge mišljeno predvsem složno delovanje vseh narodov monarhije. Toda v toku dolge vladavine je cesar enopravnost priznal samo Madžarom, drugi narodi pa so zaman čakali na njegove koncesije. A kljub temu ni bil deležen kritik svojih podanikov.¹

Ker se ob vrednotenju zgodovinskih osebnosti pogosto pojavlja vprašanje, ali je bil posameznik pozitivna ali negativna osebnost, je prav, da tudi glede Franca Jožefa poizkušamo oblikovati ustrezen odgovor. Kadar govorimo o negativnih zgodovinskih osebnostih, se nam po navadi v zavesti pojavi podoba Hitlerja ali pa npr. Mussolinija. Franca Jožefa vsekakor ne moremo primerjati z njimi. Na drugi strani imamo večje težave pri določanju pozitivnih ali negativnih lastnosti npr. pri Napoleonu. Ta – kljub temu da je želel osvojiti Evropo, Rusijo in še kaj – vsaj v mišljenju širše javnosti ni deležen negativne konotacije. Pri tem je zanimivo dejstvo, da je Hitlerjeva sestra Paula, ki je na bratovo željo živela na Dunaju pod psevdonimom Paula Wolf, v intervjuju leta 1959 dejala, da bo njen brat Adolf čez leta deležen enakega poveličevanja s strani nemškega naroda, kot ga je bil in ga še vedno je deležen Napoleon (<https://www.youtube.com/watch?v=hIcIId8r2kM>, dostop: 4. 10. 2017). Napovedi Hitlerjeve sestre se vsaj za zdaj še niso uresničile in se glede na splošno zgodovinsko sliko in razumevanje druge svetovne vojne tudi ne bodo. V vse te polemike glede pozitivnosti in negativnosti »*ljudi, ki so oblikovali svet*« je treba umestiti Franca Jožefa. Kljub temu da je bil on tisti, ki je s svojim podpisom pod vojno napoved Srbiji pognal stroj, ki je svet popeljal v prvo svetovno vojno, težko najdemo laika pa tudi zgodovinarja, ki bi za izbruh vojne krivil njega. V tem kontekstu je bila večja krivda pripri-

Upodobitev cesarja iz leta 1915.
(Vir: Osebni arhiv prof. Igorja Vodnika.)

¹ Bled, Jean-Paul (1990). *Franco Jožef*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 67–96; Čuček, Filip (2016). *Franco Jožef – otroštvo mladost in prva leta vladanja (1830–1851)*. V: *Franco Jožef*, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 27–47; Vocelka, Mihaela und Karl (2015). *Franz Joseph I.: Kaiser von Österreich und König von Ungarn 1830–1916*. München: C. H. Beck, str. 66–74, 81–95.

sana nemškemu cesarju Viljemu II., čeprav so njegove vojne napovedi sledile tisti Franca Jožefa. Morda je slednjega pred takšnimi obsodbami rešila smrt sredi vojne vihre. Če se iz časa prve svetovne vojne pomikamo nazaj v življenju Franca Jožefa, lahko rečemo, da je drugo polovico njegove vladavine zaznamovalo dolgo obdobje miru, v katerem se je posvečal izgradnji imperialnega Dunaja. Toda prvo polovico njegove vladavine so zaznamovali številni vojaški konflikti v severni Italiji in vojna proti Prusiji. Ob zunanjepolitičnih sporih pa je cesar tudi znotraj države s strogimi ukrepi, usmerjenimi predvsem proti Madžarom, želel ohraniti stabilnost države in utrditi svoj položaj. Zunanje- in notranjepolitični premiki so nato leta 1867 botrovali nastanku dvojne monarhije Avstro-Ogrske. Koncesije, ki jih je cesar s kronanjem za madžarskega kralja priznal Madžarom, so državo nato pahnile v nekakšno neravnovesje. Preostali narodi monarhije, seveda z izjemo Nemcev, so se ob uvedbi dualizma počutili opeharjene. Toda tudi to ni pripomoglo k temu, da bi bil cesar med svojim ljudstvom nepriljubljen. Ne nazadnje je bil edini povezovalni člen med npr. Slovenci in Madžari ter seveda tudi drugimi narodi znotraj Avstro-Ogrske. Če si nazadnje pogledamo klasično podobo cesarja Franca Jožefa, ki se je vtisnila v kolektivni spomin Slovencev, je to podoba osivelega starca z globokimi modrimi očmi. Ta podoba nas prej spominja na prijaznega dedka kot odločnega vojskovodjo. Na podlagi vseh omenjenih dejstev bi tako Franca Jožefa večina ljudi verjetno označila kot pozitivno zgodovinsko osebnost. K mitizaciji cesarja so pripomogli tudi nestabilni časi, ki so sledili razpadu monarhije. Nov zamah za zanimanje za cesarja in predvsem za njegovo soprogo Sisi so nato v petdesetih letih 20. stoletja spodbudili filmi Sissi, znamenita trilogija avstrijskega režiserja Ernsta Marischke.

Čeprav jugoslovansko povojno zgodovino ni posvečalo velike pozornosti raziskovanju življenja in dela Franca Jožefa, kaj šele mitizaciji njegove podobe, zanimanje zanj v slovenski javnosti ni nikoli zamrlo. To dokazuje tudi v kratkem času razprodana naklada slovenskega prevoda biografije Franca Jožefa, ki jo je napisal francoski zgodovinar Jean-Paul Bled in je izšla pri Mladinski knjigi leta 1990. Dr. Peter Vodopivec, ki je za knjigo Franc Jožef, ki je izšla pri Cankarjevi založbi leta 2016, napisal poglavje o odnosu Sloven-

Slovenska različica avstro-ogrške himne, ki je bila pri nas v veljavi od leta 1855 naprej.
(Vir: Osebni arhiv prof. Igorja Vodnika.)

cev do Franca Jožefa, je ob predstavitvah knjige izrazil nekakšno nerazumevanje, zakaj je cesar med Slovenci še vedno tako priljubljen oz. zakaj jih njegovo življenje in delo tako zanimata. Omenjena knjiga je namreč izšla v 3200 izvodih, kar je za znanstveno monografijo na slovenskem tržišču izjemno visoka naklada. Kljub temu je bila knjiga, enako kot omenjeni prevod dela Jeana-Paula Bleda, hitro razprodana in je po le nekaj mesecih doživela ponatis. Takšni, čisto ekonomski kazalniki tako potrjujejo tezo, da je Franc Jožef na Slovenskem izjemno popularna oseba. Ne nazadnje je ob mnogih slovenskih kulturnikih doživel upodobitev na skodelicah znane oblikovalke Polone Pačnik. Z vsakoletnim bližanjem decembrskega oz. božičnega časa, ko se mnogo Slovencev odpravlja na obisk Dunaja, so verjetno le redki tisti, ki s seboj ne bi prinesli kakih mozartovih kroglic in spominka s podobo Franca Jožefa ali pa Sisi. Naš nekdanji cesar, ki je postal tako izstopajoča zgodovinska osebnost, da ga ima marsikdo za zadnjega cesarja, pri tem pa pozabi, da je po njegovi smrti do razpada monarhije vladal cesar Karel, je tako postal eden izmed najbolj priljubljenih in prepoznavnih Habsburžanov. Verjetno bi mu po prepoznavnosti lahko konkurenco delala le praprababica Marija Terezija. Pozitivnemu dojemanju cesarja verjetno botruje tudi dejstvo, da ljudi bolj kot njegova politična dejanja zanima njegovo zasebno življenje.²

Glavno zanimanje v zvezi z zasebnim življenjem cesarja je seveda usmerjeno predvsem v njegovo soprogo Sisi in še kakšno njegovo prijateljico, kot je bila npr. Katharina Schratt. Če gremo lepo po vrsti, je treba najprej povedati nekaj o cesarjevi znameniti soprogi Elizabeti, ki je ljudem bolj poznana pod ljubkovalnim imenom Sisi. Tako v zgodovini najdemo le redke kraljeve pare, pri katerih bi se v dolgoročni oz. kolektivni spomin ljudi vtisnila tako kralj kot kraljica oz. cesar in cesarica. Pri tem je treba poudariti, da Sisi v času svojega življenja pri ljudeh ni bila tako priljubljena, kot se nam to morda zdi danes. Do njene velike priljubljenosti in zanimanja za njeno življenje je prišlo šele mnogo let po njeni smrti. K današnji priljubljenosti oz. podobi cesarice so ogromno pripomogli tako imenovani filmi Sissi Ernsta Marischke, ki prikazujejo popolnoma drugačno cesarico, kot je ta bila v resnici. V filmski trilogiji mlado cesarico upodablja znamenita avstrijsko-nemško-francoska igralka Romy Schneider. Filmi, ki so bili posneti v drugi polovici petdesetih let 20. stoletja, prikazujejo mlado, lepo in do neke mere naivno cesarico, ki se nesmrtno zaljubi v svojega Franca Jožefa in ima težave s strogo taščo, nadvojvodinjo Zofijo. Toda resnica je bila v mnogih primerih popolnoma drugačna. Vendar je treba poudariti, da so filmi nastali v Avstriji po drugi svetovni vojni, ko je še vedno vladalo negativno vzdušje vojne, hkrati pa se je po letih obnove v državi začel postopni gospodarski vzpon. V ta kontekst so torej bolj kot strogi biografski filmi spadale lahkotne upodobitve nekdanjega blišča habsburške monarhije. Filmi Sissi so tako le del nostalgije, povezane s starimi časi, ki se je po Avstriji širila po koncu druge svetovne vojne. Prek televizije so, vsaj za tisti del prebivalstva, ki je razumel nemško, prišli tudi med Slovence. A resnična podoba cesarice ni bila takšna, kot so jo prikazovali v omenjenih filmih. Lepotni kult, nenehna potovanja, odmaknjenost, melanholija, anoreksija in podobna poimenovanja so namreč tiste besede, ki jih najdemo v modernih raziskavah o cesaričinem življenju, saj bolje prikazujejo njen značaj in osebnost. Na drugi strani imamo Franca Jožefa, ki bi ga lahko opisali kot konservativnega, redoljubnega, uradniškega itd. Že na prvi pogled tako postane jasno, da sta si bila cesar in cesarica popolnoma nasprotna tako po značaju kot tudi po življenjskih nazorih. Če upoštevamo znani izrek, da se nasprotja privlačijo, morda ni tako zelo presenetljivo, da sta se vseeno našla in drug v drugega zaljubila. Mnogokrat opisana poroka iz ljubezni, kar je bilo za tiste čase res nekaj nenavadnega, vsaj v visokih plemiških krogih, se je nato z leti spremenila v zakon, v katerem sta vladala predvsem medsebojno spoštovanje in ne-

² Svoljšak, Petra (2016). »Franc Jožef in prva svetovna vojna«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 129–152; Vodopivec, Peter (2016). »Cesar Franc Jožef in Slovenci«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 65–87; Rozman, Franc (1999). »Rojstni dnevi presvitlega cesarja in njegove družine«. V: Zastave vihrajo. Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od 19. stoletja do danes, Rozman, Franc, Melik, Vasilij, Repe, Božo (ur.). Ljubljana: Modrijan, str. 8; Bled, Jean-Paul. Franc Jožef, str. 217–286.

Cesarica Sisi, ki se je strastno navduševala nad jahanjem in veljala za eno najboljših jahalk takratnega časa.

(Vir: Osebni arhiv prof. Igorja Vodnika.)

kakšna »čudna« navezanost. Čeprav se je cesarica, potem ko je opravila osnovno dolžnost in zagotovila nasledstvo za habsburški prestol, posvečala vedno daljšim in bolj eksotičnim potovanjem, ki so jo popeljala širom Evrope in sveta, njena skrb za moža ni nikoli usahnila. Zaradi tega je želela, da se mu kljub njeni odsotnosti godi dobro. Če imamo Sisi na eni strani za emancipirano žensko, ki je bila daleč pred svojim časom in je zaradi tega na sodobnike delovala »čudno«, je na drugi strani nekoliko nerazumljivo, da je sama poskrbela za cesarjevo žensko družbo v času njenih dolgih odsotnosti. Gledano z vidika ženske emancipacije se zdi takšna cesaričina poteza seveda popolnoma nerazumljiva. V skladu z duhom takratnega časa ni bilo nič nenavadnega, če so se plemiči in aristokrati zabavali tudi zunaj zakonske zveze. Na Dunaju so bile za takšne popestritve izjemno popularne pripadnice dvornega baleta in gledališča. Tako ekscesi visoke gospode niso bili deležni vsesplošne kritike, ampak se je o njih govorilo le v tračih visoke aristokracije. Toda tudi takšna razlaga ne odgovori na vprašanje, zakaj je Sisi spodbujala cesarjevo prijateljevanje s Katharino Schratt. Ta najbolj znana prijateljica cesarja Franca Jožefa je slednjega spremljala v drugi polovici njegovega življenja. Pri tem je treba poudariti, da je imel cesar pred Katharino dolga leta trajajočo razmerje z Anno Nahowski, za katerega pa cesarica ni vedela. Nje-

no spodbujanje cesarjevega prijateljevanja s Katharino Schratt je imelo le en namen, in sicer da bi imel cesar ob odsotnosti žene žensko družbo, ki bi mu popestrila togi vsakdan. Pri tem seveda velja povedati, da pri cesaričinem ravnanju verjetno ni šlo za željo po družbenju v seksualnem smislu, ampak za vsakodnevno kramljanje in pogovarjanje. Katharina Schratt je namreč cesarju res lahko nudila vse tisto, česar ni dobil pri soprogi. Ob zajtrkih je z njim kramljala o dunajskih tračih, ključno vlogo pa je odigrala predvsem po cesaričini smrti, ko je še bolj kot prej cesarju lajšala vsakodnevno breme nošenja cesarske in kraljeve krone.³

3 Sissi. Dostopno na: <http://www.sissi.de/>, dostop: 10. 10. 2017; Antoličič, Gregor (2016). »Vladarjev vsakdan«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.), Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 153–164; Maryška, Christian (2016). »Ihr Sie liebender Franz Joseph!« Der Kaiser und Katharina Schratt. V: Der Ewige Kaiser. Franz Joseph I. 1830–1916, Petschar, Hans (ur.), Wien: Amalthea, str. 185–191; Hamann, Brigitte (2010). Elisabeth. Kaiserin wider Willen. München: Piper Verlag, str. 482–511; Prim. Weissensteiner, Friedrich (2012). »Ich sehne mich sehr nach dir«. Frauen im Leben Kaiser Franz Josephs. Wien: Amalthea; Več o odnosu cesarja z Anno Nahowski glej v: Saathen, Friedrich (ur.) (1986). Anna Nahowski und Kaiser Franz Joseph. Wien: Böhlau in Knaus, Herwig (2011). Anna Nahowski und Kaiser Franz Joseph. Wien: Löcker Verlag.

IZ TRADICIJE DO MODERNE

Podnaslov pričujočega članka se glasi Iz tradicije do moderne. S temi besedami bi po mnenju avtorja lahko najbolje opisali življenje Franca Jožefa. Kot otroku rodbine Habsburžanov mu je bila že v zibelko položena politična kariera. Temu je botrovalo predvsem slabo zdravje strica, bodočega cesarja Ferdinanda I. Ambiciozna mati nadvojvodinja Zofija se je tako zavedala, da njenega prvorojenca čakajo pomembne dolžnosti, saj tudi njen soprog, oče Franca Jožefa, nadvojvoda Karel Franc ni bil sposoben voditi monarhijo. Mladi up cesarske rodbine je bil tako od rane mladosti naprej deležen prestolonasledniške vzgoje, ki je temeljila na disciplini, vojaštvu in rodbinski zvestobi. Ker je vsaka vzgoja temelj, ki v nas izoblikuje osebnost in značaj, je Franc Jožef zrasel v vladarja, predanega svoji državi in rodbini. Tako ni presenetljivo, da je v svojem življenju na prvo mesto dajal vladarske dolžnosti, šele nato so sledile obveznosti moža, očeta itd. Iz toge vzgoje, ki je te-

meljila na neoabsolutističnem duhu, ki je tedaj vladal v monarhiji, je cesar tudi kot vladar le težko izstopil. S političnimi, predvsem pa družbenimi spremembami, ki jih je prinesla revolucija 1848, ter pojavom industrializacije in delavskega gibanja se je le s težavo spopadal. Kljub temu da danes živimo v časih, ko znanost in tehnologija vsakodnevno prihajata do novih dognanj, bi težko rekli, da novi izumi drastično spreminjajo naše osnovne navade. Če temu postavimo nasproti izume, ki so jim bili priča v času življenja Franca Jožefa, morda laže razumemo cesarjeve težave pri prilagajanju na nove čase. Da bomo problem lahko laže razumeli, si oglejmo nekaj dejstev iz cesarjevega življenja. Ko je zavladal monarhiji, je bilo glavno prevozno sredstvo kočija. Sporočila so potovala po pošti, ob večernih urah pa so prostor razsvetljevale sveče. Razvedrilo so ljudem nudile knjige, tistim, ki so si to lahko privoščili, pa tudi gledališke igre, opere, balet itd. Leta 1916, ko je cesar umrl, bi lahko potoval z avtomobilom ali pa poletel z letalom. Nadalje bi se lahko videl na filmskem traku in samega sebe slišal na zvočnem posnetku. Ob tem bi mu v večernih urah svetlobo dajala električna žarnica. Medtem ko je torej cesar odraščal v času, ki je bil po osnovnem načinu življenja skorajda enak kot v 18. ali pa 17. stoletju, se je svet okoli njega v naslednjih desetletjih popolnoma spremenil. Cesar je tako iz tradicionalne družbe pristal v moderni, s katero pa se je pogosto le s težavo sprijaznil. Tako se je raje kot z avtomobilom vozil s kočijo, raje kot da bi uporabljal pisalni stroj, je pisal na roko in še bi lahko našli mnogo primerov, iz katerih bi videli, da je bil bolj predan tradiciji kot moderni. Tudi novi slogi v umetnosti in arhitekturi so mu bili tuji. Kljub temu se je poskušal prilagajati na nove razmere, čeprav mu to pogosto oz. v večini primerov ni uspelo. Morda bi lahko uporabili izrek, da ga je povozil čas in da bi bilo za monarhijo bolje, če bi sestopil s prestola in s tem omogočil mlajši generaciji, da popelje monarhijo v duh novega časa. Toda takšno dejanje je bilo v nasprotju z njegovo tradicionalno vzgojo. Na položaj cesarja ga namreč ni imenovalo ljudstvo ali kak posameznik, ampak je cesar postal po božji milosti. To ne pomeni nič druga kot to, da mu je Bog dal oblast in samo Bog mu je lahko to oblast tudi odvzel. V dojetju pobožnega Franca Jožefa je to pomenilo vladanje do smrti. Čeprav je v enem izmed pisem, poslanih Katharini Schratt, zapisal, da bi s prestola sestopil, če bi imel zaupanje

Cesar Franc Jožef in prestolonaslednik Karel Franc Jožef.
(Vir: Osebni arhiv prof. Igorja Vodnika.)

vrednega sina, »v korist tega norca pa nikoli«. Kot norca je označil prestolonaslednika Franca Ferdinanda, ki je po smrti prestolonaslednika Rudolfa in očeta Karla Ludvika leta 1896 postal novi prestolonaslednik. Franc Ferdinand je predvsem zaradi svojih idej o prestrukturiranju države v trialističnem ali celo federalističnem smislu prišel v nasprotje s politično idejo Franca Jožefa. Slednji je namreč smatral vzpostavitev dualizma kot eno izmed svojih največjih notranjepolitičnih dejanj, o spremembi obstoječega sistema pa ni želel niti razpravljati.⁴

Toda tudi prestolonaslednik Rudolf v očeh Franca Jožefa ni bil tisti zaupanja vredni sin, ki mu bi bil pripravljen odstopiti prestol. Rudolf je bil značajsko bolj podoben Sisi, zato je slej ko prej moral priti v konflikt z očetom. Rudolfova liberalna gledanja in lahkotni način življenja so bili namreč Francu Jožefu tuji. Če zanemarimo polemiko v zvezi z dogodkom v Mayerlingu, za cesarja smrt sina v političnem smislu ni pomenila velike katastrofe. Tudi sicer se cesar ni posvečal dolgemu žalovanju, ampak je, vladarsko dolžnost postavil na prvo mesto in svoje delo opravljal po utečenem dnevnem redu. Rudolfova smrt je veliko bolj prizadela Sisi, ki je v svoji odmaknjenosti ob večerih pogosto zahajala v Kapucinsko grobnico, kjer so Rudolfa pokopali, in čakala, ali ji bo sin iz onstranstva kaj sporočil. Smrt sina in nenaklonjenost prestolonasledniku Francu Ferdinandu sta verjetno botrovali dejstvu, da se je Franc Jožef kljub visoki starosti oklepal prestola. Ob tem se seveda krešejo mnenja okoli vprašanja, ali bi Francu Ferdinandu kot cesarju s prestrukturiranjem države lahko uspelo Avstro-Ogrsko rešiti pred propadom. Odgovorov na to vprašanje je mnogo, a vsekakor bi menjava na prestolu prinesla nov veter, vprašanje pa je, v kateri smeri bi pihal. Kajti tudi izpeljava reformnega programa, ki ga je Franc Ferdinand koval znotraj svojega belvederskega kroga, ni bila odvisna samo od volje monarha, ampak so pri tem ključno vlogo odigrali predvsem politično močni Nemci in Madžari. Slednjih prestolonaslednik ni maral, saj so po njegovem mnenju z vpeljavo dualizma dobili preveliko politično moč. Toda streli v Sarajevu so pokopali vse reformne načrte, ki jih je na predvečer prve svetovne vojne koval Franc Ferdinand. Kljub temu, da si je bil novi prestolonaslednik, Karel Franc Jožef, blizu s svojim stricem, umorjenim Francem Ferdinandom, sam ni načrtoval velikopoteznih načrtov prestrukturiranja monarhije. Po prevzemu prestola se je Karel I. sprva moral posvečati aktualnim problemom, ki jih je povzročala prva svetovna vojna. Načrtov prestrukturiranja države se je cesar lotil šele, ko je monarhiji tudi notranjepolitično kazalo zelo slabo. Pri tem mu je težave povzročalo dejstvo, da se je dal po smrti Franca Jožefa nemudoma kronati za madžarskega kralja, kar je za madžarsko polovico države pomenilo priznanje vseh pravic in koncesij. Karlov carski manifest, ki bi naj narodom monarhije dal pravico do avtonomije, seveda pod okriljem Avstro-Ogrske, je 16. oktobra 1918 prišel prepozno, da bi lahko preprečil razpad monarhije. Če se osredotočimo samo na Slovence, so takrat že bile položene tirnice za odhod iz dotedanje domovine. Do simbolnega reza med monarhijo in Slovenci je nato prišlo na zadnji avdienci Antona Korošca pri cesarju 21. oz. 22. oktobra 1918. Ob koncu avdiencie, na kateri je cesar Korošca poskušal prepričati, da naj Slovenci vendarle ostanejo pod okriljem monarhije, se je menda Korošec poslovil z znanimi besedami: »Majestät es ist zu Spät!« S koncem prve svetovne vojne je tudi starodavna habsburška monarhija dočakala svoj konec. Posamezni narodi so začeli ustanavljati lastne države oziroma so se tako kot Slovenci priključili novim državnim tvorbam.⁵

Če je pričujoči članek naravnano nekoliko bolj filozofsko, se ob vprašanju obstoja Avstro-Ogrske pojavi tudi vprašanje, ali bi monarhija razpadla, tudi če bi leta 1918 še vedno vladal Franc Jožef. Vsekakor je bil ta močan povezovalni člen med posameznimi narodi

4 Rahten, Andrej (2016). Franc Jožef in prestolonasledniki. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 49–64; Antoličič, Gregor (2016). »Vladarjev vsakdan«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.), Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 165–166, 170–171; Čuček, Filip (2016). Franc Jožef – otroštvo mladost in prva leta vladanja (1830–1851). V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 27–41; Rajšp, Vincenc (2016). Cesar Franc Jožef in vera. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 173–193; Prim. Rahten, Andrej (2014). Prestolonaslednikova smrt. Po sledih slovenskih interpretacij sarajevskega atentata. Ljubljana: Cankarjeva založba.

5 Antoličič, Gregor (2016). »Vladarjev vsakdan«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 164–165; Petschar, Hans (ur.) (2016). Der ewige Kaiser. Franz Joseph I. 1830–1916. Wien: Amalthea, str. 223–229; Prim. Hamann, Brigitte (2005). Kronprinz Rudolf. Ein Leben. Wien: Amalthea; Prim. Rahten, Andrej (2016). Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Prim. Rahten, Andrej (2014). Prestolonaslednikova smrt. Po sledih slovenskih interpretacij sarajevskega atentata. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Grobnica cesarja Franca Jožefa v Kapucinskem samostanu na Dunaju, levo od cesarjevega sarkofaga je sarkofag cesarice Elizabete, desno pa kronskega princa Rudolfa.
(Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Joseph_I_of_Austria#/media/File:Wien_-_Kapuzinergruft,_Franz-Joseph-Gruft.JPG, dostop: 10. 10. 2017.)

monarhije. Ali bi to zadoščalo, da monarhija ne bi razpadla, je težko oceniti. Po drugi strani Franc Jožef vse od leta 1867 naprej ni bil pripravljen na sprejemanje kompromisov glede prestrukturiranja države. Ali bi torej bil Franc Jožef sposoben izdati cesarjev manifest, ki bi obsegal takšne koncesije, kot jih je svojim narodom ponudil cesar Karel? Verjetno ne. A hkrati je Francu Jožefu treba priznati, da je v ključnih trenutkih znal popustiti. To je prišlo do izraza prav leta 1867 z vzpostavitvijo dualizma. Takrat je bila namreč monarhija, po porazu pri Sadovi leta 1866 in predhodnih vojnah na območju severne Italije, zunanjepolitično oslABLJENA, to pa je tudi vplivalo na njeno notranjo politiko. Ob močnih zunanjepolitičnih spremembah in notranjepolitičnih pritiskih je bil tako Franc Jožef pripravljen sprejemati kompromise, o katerih na začetku svoje vladavine ni niti približno razmišljal. Pri tem je treba poudariti, da je menda pri sprejetju dualizma oz. kronanju za madžarskega kralja pomembno vlogo odigrala tudi Sisi. Ta je namreč ob obiskih Madžarske tamkajšnje prebivalstvo vzljubila in zaradi tega pritiskala na soproga, da se naj da kronati za madžarskega kralja. S tem je na Madžarskem postala najbolj priljubljena osebnost cesarske hiše. Ta priljubljenost ni usahnila vse do današnjih dni. Ob obisku Kapucinske grobnice, kjer je Sisi pokopana ob Francu Jožefu in prestolonasledniku Rudolfu, lahko vidimo vence z madžarskimi napisi Erzsébet, ki so položeni na njen sarkofag. Torej je bil Franc Jožef, s podporo svoje soproge ali pa tudi brez nje, v ključnih trenutkih pripravljen sprejemati kompromise. Res pa je tudi, da je bil cesar leta 1867 star šele 37 let in je bil zaradi tega verjetno bolj fleksibilen, kot bi bil leta 1918 v svojem 88. letu starosti. Na čisto hipotetično in ne zgodovinsko vprašanje, ali bi Francu Jožefu uspelo rešiti monarhijo, avtor pričujočega članka odgovarja, da ne. Tokovi in silnice ob koncu vojne so namreč bili premočni, da bi se jim lahko uprl. Verjetno bi tudi s Francem Jožefom na prestolu monarhija razpadla, vprašanje pa je, v katerih delih nekdanje države bi se Habsburžani ohranili kot vladarji oz. kaj bi se zgodilo s Francem Jožefom po razpadu države. Usoda zadnjega Habsburžana na prestolu je bila namreč izjemno tragična. Čeprav ni dočakal takšnega konca kot. npr. Ludvik XVI., je z izgonom iz domovine in neuspešnimi poizkusi, da bi se vrnil na oblast na Madžarskem, počasi umiral na obroke. V obdobju po abdikaciji je cesar Karel tako pokazal odločnost in izjemno dinastično zvestobo, a nasprotniki so

bili premočni. Končno je leta 1922 Karel umrl na otoku Madeira, daleč stran od svoje domovine.⁶

Za konec se od nekoliko bolj filozofskih vprašanj spet vrnimo k objektivnim dejstvom v zvezi s Francem Jožefom. Čeprav je cesar zastopal ogromno državo, mnogo narodov in živel v razkošnih dvorcih, je bil sam izjemno preprost človek. Ta preprostost se je včasih celo stopnjevala v skopušnost, s katero je omejeval predvsem svoje potrebe. Čeprav je včasih s težavo in godrnjanjem podpisal kak račun oz. odobril kak nakup cesarje ali pa prijateljice Katharine Schratt, je njima, v primerjavi s sabo, omogočal razkošno življenje. Da cesar zase ni zahteval veliko, dokazuje tudi vpogled v njegove sobane v Schönbrunn. Mnogi zgodovinarji so njegov življenjski slog opisali kot slog tipičnega avstrijskega uradnika. Cesar tako ni spal v razkošni, ampak v preprosti kovinski postelji. Tudi pri hrani ni bil izbirljen in je za kosilo najraje jedel juho, pečenko s kuhano zelenjavo, ob tem pa spil kozarec piva. Edina njegova razvada so bile cigare. Vendar je tudi pri slednjih varčeval in kadil cenejše znamke. V primerjavi z nemškim cesarjem Viljemom II., ki je uniforme menjal večkrat na dan in so se zaradi tega v dvornih krogih norčevali, da je na dvoru vsak dan maškerada, je Franc Jožef dal zelo malo na oblačila. Njegovo tipično vsakodnevno oblačilo je bila uniforma avstrijskega feldmaršala. Zaradi tega so tudi redke fotografije cesarja, na katerih bi ga lahko videli v civilnih oblačilih. Tako bi lahko rekli, da je bil tudi v zasebnem življenju bolj predan tradiciji kot moderni. To dokazuje tudi dejstvo, da je raje uporabljal WC na »štrbunk«, čeprav je bil v tedanjih premožnejših krogih že zelo razširjen francoski WC.⁷

SKLEP

Kakšna bi torej lahko bila sklepna misel o življenju in delu Franca Jožefa. Glede na dolgo vladanje oz. življenje ter vse vzpone in padce, ki jih je cesar doživel pri prehodu iz tradicije do moderne, je izjemno težko potegniti črto in v enem ali dveh stavkih označiti cesarjevo življenje. Zaradi tega sledi citat iz uvodnika v knjigo Franc Jožef, ki ga je napisal avtor pričujočega članka: »Kot 18-letni mladenič je leta 1848 zavladal premlad in premalo izkušen, kot 86-letni starec pa je v letu 1916 umrl prestar, da bi bil sposoben z odločnimi političnimi dejanji rešiti usodo monarhije.«⁸

LITERATURA

- Antoličič, Gregor (2016). »Vladarjev vsakdan«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bled, Jean-Paul (1990). Franc Jožef. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Čuček, Filip (2016). Franc Jožef – otroštvo mladost in prva leta vladanja (1830–1851). V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Demmerle, Eva (2016). Kaiser Karl I. Mythos & Wirklichkeit. Wien: Amalthea.
- Hamann, Brigitte (2005). Kronprinz Rudolf. Ein Leben. Wien: Amalthea.
- Hamann, Brigitte (2010). Elisabeth. Kaiserin wider Willen. München: Piper Verlag.
- Katterl, Eugen (1929, reprint 1980). Der Alte Kaiser wie nur Einer ihn sah. Wien: Molden.
- Knaus, Herwig (2011). Anna Nahowski und Kaiser Franz Joseph. Wien: Löcker Verlag.

6 Hamann, Brigitte (2010). Elisabeth. Kaiserin wider Willen. München: Piper Verlag, str. 207–270; Bled, Jean-Paul (1990). Franc Jožef. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 285–309; Prim. Hornbostel, Theodor (ur.) (1967). Der Österreichisch-Ungarische Ausgleich von 1867. Vorgeschichte und Wirkung. Wien: Forschungsinstitut für den Donauraum; Prim. Rahten, Andrej (2016). Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Prim. Demmerle, Eva (2016). Kaiser Karl I. Mythos & Wirklichkeit. Wien: Amalthea; Prim. Unterreiner, Karin (2017). »Meinetwegen kann er gehen«. Kaiser Karl und das Ende der Habsburgermonarchie. Wien-Graz-Klagenfurt: Molden Verlag.

7 Antoličič, Gregor (2016). »Vladarjev vsakdan«. V: Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 167–171; Prim. Katterl, Eugen (1929, reprint 1980). Der Alte Kaiser wie nur Einer ihn sah. Wien: Molden; Winkelhofer, Martina (2010). Der Alltag des Kaisers. Franz Joseph und sein Hof. Wien: Haymon Verlag, str. 15–17, 175–179; Bled, Jean-Paul (1990). Franc Jožef. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 387–438.

8 Antoličič, Gregor (ur.) (2016). Franc Jožef. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 8.

- Hornbostel, Theodor (ur.) (1967). *Der Österreichisch-Ungarische Ausgleich von 1867. Vorgeschichte und Wirkung*. Wien: Forschungsinstitut für den Donauraum.
- Maryška, Christian (2016). »Ihr Sie liebender Franz Joseph!« *Der Kaiser und Katharina Schratt*. V: *Der Ewige Kaiser. Franz Joseph I. 1830–1916*. Petschar, Hans (ur.). Wien: Amalthea.
- Rahten, Andrej (2014). *Prestolonaslednikova smrt. Po sledeh slovenskih interpretacij sarajevskega atentata*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rahten, Andrej (2016). *Franc Jožef in prestolonasledniki*. V: *Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rahten, Andrej (2016). *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Rajšp, Vincenc (2016). *Cesar Franc Jožef in vera*. V: *Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rozman, Franc (1999). »Rojstni dnevi presvitlega cesarja in njegove družine«. V: *Zastave vihrajo. Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od 19. stoletja do danes*, Rozman, Franc, Melik, Vasilij, Repe, Božo (ur.). Ljubljana: Modrijan.
- Saathen, Friedrich (ur.) (1986). *Anna Nahowski und Kaiser Franz Joseph*. Wien: Böhlau.
- Svoljšak, Petra (2016). »Franc Jožef in prva svetovna vojna«. V: *Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Unterreiner, Karin (2017). »Meinetwegen kann er gehen«. *Kaiser Karl und das Ende der Habsburgermonarchie*. Wien-Graz-Klagenfurt: Molden Verlag.
- Vocelka, Mihaela und Karl (2015). *Franz Joseph I.: Kaiser von Österreich und König von Ungarn 1830–1916*. München: C. H. Beck.
- Vodopivec, Peter (2016). »Cesar Franc Jožef in Slovenci«. V: *Franc Jožef, Antoličič, Gregor (ur.)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Weissensteiner, Friedrich (2012). »Ich sehne mich sehr nach dir«. *Frauen im Leben Kaiser Franz Josephs*. Wien: Amalthea.
- Winkelhofer, Martina (2010). *Der Alltag des Kaisers. Franz Joseph und sein Hof*. Wien: Haymon Verlag.

ELEKTRONSKI VIRI

Sissi. Dostopno na: <http://www.sissi.de/>, dostop: 10. 10. 2017.